

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NOMUS

NORDSJÆLLANDSK MUSEUMSFORENING

5. ÅRGANG

NR. 1

FEBRUAR 1992

INDHOLD:

Sol over Husmandsstedet	side 2
Bindebreve og gækkebreve	side 3
Yngre jernalder begynder endelig at dukke op	side 7
Intet nyt under solen	side 9
Set og sket	side 10
Kommende arrangementer	side 11
Indkaldelse til generalforsamling	side 12

Sol over Husmandsstedet

Branden på Husmandsstedet i 1985 med den efterfølgende flytning og genopbygning ved Sophienborg har været en økonomisk og efterhånden også psykisk møllesten at slæbe rundt med for Museumsforeningen.

Nu synes det at lysne for den sag, som alt for længe måtte køre på vageblus, fordi pengekassen var tom.

Hillerød Industri- og Håndværkerforening har besluttet at støtte færdiggørelsen under forudsætning af, at den specielle opgave Folkemuseet ønsker løst, bliver overdraget til et af foreningens medlemmer, der for tiden råder over den fornødne kapacitet.

Stor var glæden og lettelsen i Folkemuseets bestyrelse, da vi i begyndelsen af januar modtog denne meddelelse fra Industri- og Håndværkerforeningens formand Niels Münster. Allerede nu er der realitetsforhandlinger i gang om den praktiske gennemførelse af projektet.

Færdiggørelsen af Husmandsstedet har ikke ligget helt stille i den forgangne tid. Men pengene har måttet tages fra det normale budget, hvor man her og der ved opgivelse eller udskydelse af andre museumsopgaver har kunnet mobilisere mindre beløb.

Psykisk har det været hæmmende for initiativ og visioner, dagligt at måtte erkende denne magtesløshed, som var synliggjort i form af det endnu ikke fuldførte genopbygningsprojekt.

Fra Nordsjællandsk Folkemuseum retter vi en varm tak til Hillerød Industri- og Håndværkerforening for tilsagnet om støtte. Nu kan vi for første gang i lang tid se frem til den

dag, hvor et færdiggjort Husmandssted inden for en overskuelig fremtid kan slå dørene op for museets gæster.

Også en tak til amtsborgmesteren, Hillerøds borgmester og viceborgmester samt formanden for Frederiksborg Amts Museumsråd, som har støttet vor ansøgning om hjælp til færdiggørelsen af det husmandssted, som er ene om at repræsentere den gamle, specielle nordsjællandske byggeskik.

De hidtidige tilskud fra det offentlige og private, foreninger og firmaer kan nu få den opfølgning, som baner vejen for den endelige færdiggørelse. *HJC*

•

NoMus er medlemsblad for Nordsjællandsk Museumsforening, som varetager driften af Nordsjællandsk Folkemuseum i Hillerød. Museet dækker landbokulturen i Nordsjælland og er samtidigt byhistorisk museum for Hillerød.

NoMus udkommer 3 gange årligt og sendes til alle medlemmer af Nordsjællandsk Museumsforening.

REDAKTION:

Hans Jørgen Clementsen (ansvarsh.)

Flemming Beyer

Birgit Nilas

Connye Pedersen

Redaktionens adresse:

Nordsjællandsk Folkemuseum

Jægerbakken

Helsingørsgade 65

3400 Hillerød

Telefon: 42 26 43 79

Forsiden: *Husmandsstedet*.

Bindebrev og gækkebrev

Vintergækken er der. De små havers yndlingsblomst gennem flere århundreder. Af og til forvekslet med den lidt større dorothealilje. Med skiftende navne i forskellige egne af landet: blideslilje, fordi februar blev kaldt blidemåned. Kyndelmisselilje, fordi den blomstrede omkring 2. februar. Sne-klokke, snelilje eller sneviol, vårgæk. I Nordsjælland sagde man sommergæk og snetitter. Gækkebrevsblomst Jo, vintergækken hører sammen med gækkebrevet.

En sommergæk, en vinternar,
en fugl foruden vinger,
en lille ven, som jeg har kær,
en venlig hilsen bringer.

Nu er du gækket, og det skal du være
til

en hare fanger en hund
og to rosiner vejer et pund.

Men forløberen for gækkebrevet var bindebrevet. Som så mange andre kulturpåvirkninger kom det til os fra Tyskland omkring 1600-tallet, men bredte sig underligt nok aldrig til resten af Norden.

Bindebrevet var knyttet til fødselsdagen, til navnedagen, eller man kunne "bindes" på en af de fire tamperdage, dvs. fastedage i den katolske tid. Navnet er en forvanskning af quatuor tempora, kirkeårets kvartaler, som blev til quatemperfasten og deraf tamperdage.

Om bindebrevet skriver folkeminde-

samlere H.F. Feilberg omkring århundredeskiftet: "Et brev, som unge folk skriver til hverandre, for det meste kunstigt udskåret og malet, og som indeholder nogle gåder eller en tråd med mangfoldige kunstige knuder på. Kan den, som får brevet, ikke løse gåder og knuder, er han forpligtet til at gøre et gilde, som kaldes et bind'-gild', somme steder gives en større gave til vederlag". Skikken er også kendt fra England, hvor man på Shakespeares tid sendte breve med indlagte knuder til sin elskede på St. Valentinsdag. Muligvis har disse knuder oprindeligt haft en magisk eller blot symbolsk betydning. Hvis man, mens knuderne blev bundet, ønskede en bestemt person noget godt eller ondt, så kunne man på magisk vis sende sine ønsker videre med knuderne.

Brevet blev narret modtageren i hænde på mange udspekulerede måder, for man skulle røre ved det. Måske blev det lagt i en træsko, en tobaksdåse, et trøjærme eller listeligt mellem to stykker brød. Kunne modtageren ikke klare opgaven, før dagen var omme, var han/hun bundet, men kunne altså løse sig fri med et gilde, ikke nødvendigvis et stort. Det kunne ganske beskedent bestå af æbleskiver og varmt øl med sirup i.

I 1600-tallet lærte først adelen at skrive, senere de bedrestillede borgere, og det er fra disse kredse, vi kender de tidligste bindebrev. Sidst bredte de sig også til almuen. Var man ikke selv i stand til at skrive og lave vers, var der ingen grund til at fortvivle. Alle-

Vintergækken, eller sommergækken, som den dengang hed, blev på en måde mellemlid for skikken med bindebrev og gækkebrev. Kunne man få en eller anden til at modtage denne årets første forårsblomst, råbte man til vedkommende: min gæk, min sommergæk! Symbolikken i handlingen viser hen til blomsten, der narrer vinteren, - eller er det vinteren, der driver gæk med blomsten? Senere lagde man en vintergæk inden i bindebrevet og sluttede fx. sådan:

Efterhånden blev det imidlertid mere almindeligt at fejre sin "geburtsdag", og kravet om et gilde syntes noget overflødigt. Måske derfor ophørte skikken med bindebrevet.

Også i den samtidige litteratur er

Det ældste gækkebrev, vi kender i dag, er fra 1770 og blev sendt til Maria Christiane Hansdatter i Odense. Det lød:

Gækkebrevet har typiske fælles træk med bindebrevet: et stykke papir blev foldet én eller flere gange. Derefter blev et fint mønster med figurer og symboler samt kunstfærdige borte tegnet op på halvdelen af papiret eller på den ene fjerdedel, eventuelt kopierede man efter en skabelon.

Resultatet var selvfølgelig afhængigt af, hvor fingerfærdig man var. Man kunne fx. også farvelægge brevet, pynte det med glansbilleder og flette silkebånd gennem borterne. Endelig skulle der i brevet ligge en vintergæk, for ellers blev man selv gæk. De fineste gækkebreve, der kunne være små kunstværker, blev mange steder på

landet hængt i glas og ramme.

Bindebrevet var oprindeligt et kærlighedspant mellem unge mennesker og dertil både dateret og underskrevet. De samme betingelser gælder for gækkebrevet indtil midten af 1800-tallet, hvor de anonyme breve dukker op. Der står: "Nu skriver jeg et lille brev,/ og du skal gætte, hvem det skrev./ I brevet er en vintergæk,/ den må du ikke kaste væk,/ men jeg skal ha' et påskeæg,/ hvis ikke du kan gætte,/ hvem der har skrevet dette".

Eller man kunne som afsenderen af det afbillede gækkebrev selv skrive teksten. Det rimer ganske vist ikke, men det er sat op, som om det var et vers med rim og dertil de vigtige begreber som lykke og skæbne.

Endelig skal det nævnes, at sendte en ung pige gækkebrevet til en mand, kunne han istedet for et æg vælge et kys!

Gækkebrevene blev på denne tid også udgivet af forskellige forlag, som beskæftigede sig med folkelig litteratur, og der udvikledes snart en større industri. Hvert år blev der udsendt store ark og små hefter med gækkevers og svarvers. Fra København er der bevaret mange sådanne tryk med originale variationer i modsætning til andre steder, hvor gækkerimene var meget traditionsbundne.

Bogforlæggeren og skillingsvisepoeten Julius Strandberg i København var en særdeles aktiv og idérig forfatter af gækkevers, som genbrugte sine gode rim og motiver. Hans mest yndede emner var forårsbebudelsen, frieriet og også tidens aktuelle begivenheder. Formodentlig havde postbudene ligeså

travlt som ved juletid, for Strandberg skriver: "Postbudet bander i denne tid,/ de mange breve med spøg og vid./ Han må jo op ad de mange trapper,/ der kommer fler, jo mer han sig rapper". På Chr. Pios forlag lancerede man en anden type gækkevers: "I rødt papir jeg lægger i/ med dette vers lidt gækkeri!/ Med lak og segl det smækker i/ og håber, at det vækker i/ dit hjerte en fornemmelse,/ der ligner noget græmmelse,/ da du nok med beskæmmelse/ kan fatte dets bestemmelse."

Gækketraditionen ændrede sig igen omkring omkring første verdenskrig, hvor den blev "overtaget" af børnene. Unge mennesker havde nu anderledes let ved at komme i forbindelse med hinanden. Langsomt ebbede de kommercielle gækkevers ud, for frieri interesserer jo ikke de mindreårige. Og dog kan det nævnes som et kuriosum, at endnu i 1960'erne kunne man på Lolland købe gækkepapir og gækkevers.

Bindebrevet og gækkebrevet hører imidlertid til begyndelsen på gratulations- og kondolencehilsener, altså vore dages telegrammer og lykønskingskort, men det er en hel anden historie.

Skal vi klippe et gækkebrev?

Connye Pedersen

Litteratur:

Ervin Bork: Vintergækken vågner. Attika 1989

Margit Brandt: Vintergæk og sommernar. Strandbergs forlag 1975.

Folk og flora 1. Dansk etnobotanik af VJ Brøndegård. Rosenkilde og Bagger 1987.

YNGRE JERNALDER BEGYNDER ENDELIG AT DUKKE OP

Det afdækkede jernalderhus ved Espergærde. De mørke pletter (stolpehullerne) er her markeret med hvide paptallerkener.

De seneste fem års arkæologiske undersøgelser af jernalderbopladser i Nordsjælland har for første gang givet os et indblik i, hvordan jernalderbønderne indrettede deres tilværelse i denne egn af landet. En række undersøgelser - bl.a. ved Sophienborg i 1988 - har afdækket fine gårdsanlæg fra århundrederne omkring Kristi fødsel. Kendetegnende for undersøgelserne var indtil indgangen af 1991, at de udgravede gårde alle måtte henføres til den ældre jernalder (500 f.Kr.f. - 400 e.Kr.f.). Det var indtil da endnu ikke lykkedes for museet at finde bopladser

fra den efterfølgende periode - yngre jernalder (ca. 400 e.Kr.f. - 800 e.Kr.f.). Gårdsanlæg fra denne periode stod derfor højt på vores ønskeseddel ved indgangen til 1991.

■ Vores ønsker blev indfriet. 1991 kom nemlig med mange behagelige overraskelser. Den første kom allerede i begyndelsen af året, hvor der atter blev udgravet umiddelbart uden for museets bygning Sophienborg. Nærmere betegnet på den bakke, der kaldes Langbjerg. Her afdækkedes en jernaldergård, der synes at have ligget

på stedet i perioden ca. 400 e.Kr.f. - 800 e.Kr.f. (første halvdel af yngre jernalder). Det drejer sig antagelig om efterfølgeren til den gård, som museet havde udgravet på marken lige ved siden af tre år tidligere. Med dette nye fund på Langbjerg fik vi for første gang fornemmelse af, hvad vi kan forvente os af yngre jernalder i det nordøstlige Sjælland.

■ Var glæden over fundet ved Langbjerg stor, blev den ikke mindre, da Nordsjællandsk Folkemuseum ved arkæologerne Keld Møller Hansen og Palle Schiellerup i slutningen af året foretog en prøveundersøgelse på en lokalitet beliggende umiddelbart nord for Kelleris Hegn ved Espergærde. Prøveundersøgelsen var et led i det frugtbare samarbejde, som museet i øjeblikket har med IFV-energi i forbindelse med den kommende nedlægning af kraftvarmeledninger i bl.a. Helsingør kommune (omtalt i forrige nummer af NoMus).

På toppen af en større bakke dukkede pludseligt de nydeligste rækker af mørke pletter frem i undergrunden. Det stod hurtigt klart, at det drejede sig om huller efter de stolper, som har stået i væggene på et par meget store langhuse. Det ene har været ca. 30 meter langt og næsten 8 meter bredt. Det andet - som endnu ikke er helt afdækket - er antagelig lige så stort. Fundet vakte stor begejstring, for det var hurtigt klart, at vi her stod overfor et gårdsanlæg fra den sene del af yngre jernalder - ca. 6-700 e.Kr.f. Det er århundreder, som vi hidtil ikke har haft repræsenteret i vores udgravninger i området, ligesom der da iøvrigt også kun kendes ganske få tilsvarende fund

på Sjælland. Museet står derfor med store forventninger til de kommende måneders omfattende udgravning af dette gårdsanlæg ved Espergærde.

■ Da noget jo tyder på, at vi får vores arkæologiske ønsker opfyldt, skal det da heller ikke skorte på et ønske for 1992. Vi vil gerne finde en gård fra de århundreder, der følger efter vores jernaldergård ved Espergærde - nemlig en gård fra vikingetiden.

Steffen Stummann Hansen

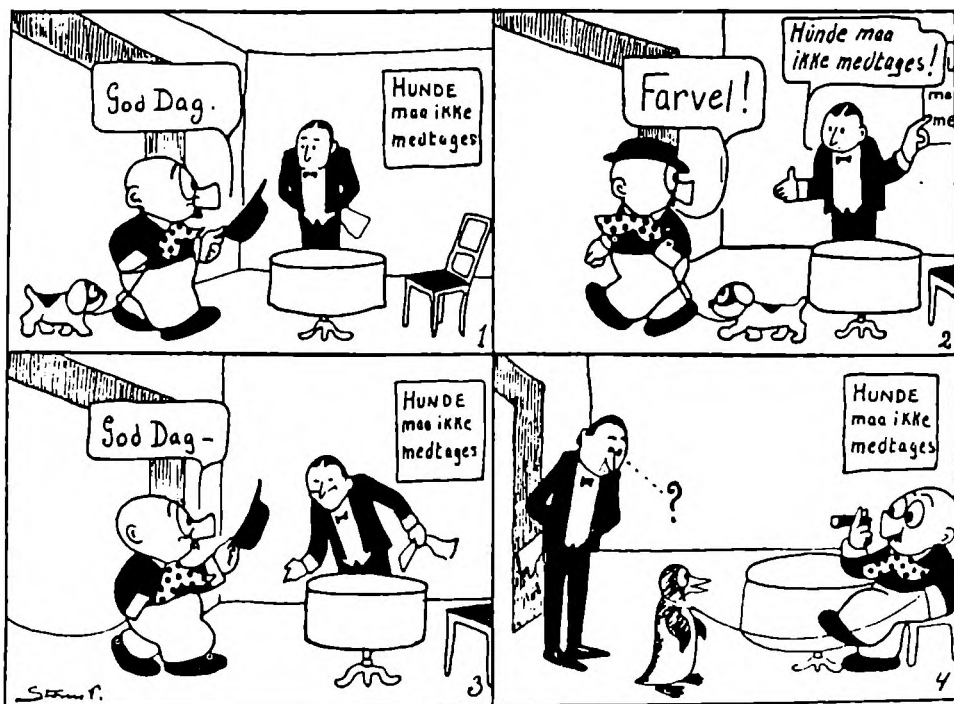
Fra vor egen verden

■ Lige siden NoMus udkom første gang i 1988 har Aksel Willadsen været et trofast medlem af redaktionen. Nu har "Willads" fundet tiden inde til en udskiftning. Hjertelig tak til Willads for hans indsats som et både velskrivende og praktisk redaktionsmedlem. Velkommen til to nye, men ikke ukendte: Birgit Nilaus og Conny Pedersen.

■ *Det typografiske snit* er ændret i denne udgave af NoMus. Vi bringer et billede af den gamle redacteur, mens han - siddende på en dertil bygget bänk - arbejdede med fremstillingen af de nye bogstaver.

Intet nyt under solen

Blandt den forgangne juls mange gaver har der sikkert også været bløde pakker til både børn og voksne. Selvom legetøj og computerudstyr har stået højt på børnenes ønskelister, er de også blevet glade for det nye farvestrålende tøj med tryk og billeder af Mickey Mouse, Anders And, Turtles og mange andre kendte tegneseriefigurer.

Forældregenerationen gik selv i ensfarvet eller skotskternet tøj og sikkert nok overbevist om, at tegneseriefigurerens indtog på tøjfladerne er noget helt nyt.

Der er dog intet nyt under solen, ser det ud til, for sidste sommer fik museet besøg af et ældre søskendepar, der som gave bragte tøj fra deres barndom,

som deres mor havde syet til dem omkring 1920-25. Der var flere små sæt kadetstribe drakter med tilhørende kraver, en fin hvid pigemollskjole og underkjoler og bukser med rynker og festoner; men det mest spændende var dog en lille blå overall til et barn på omkring 2 år. Den har lange ben, smæk og knapper til seler, som dog manglede. Den er syet i en let bomuldslærred, og på en mellemblå bund er den mønstertykt med tegneseriefigurerne *Peter og Ping* i sort, gult og grønt.

Det var maleren og vittighedstegneren *Robert Storm Petersen* (1882-1949), der skabte serien om *Peter Vimmel*skift og *Ping*. Den 8. marts 1922 intro-

ducerede han Peter Vimmelskift i frokostbladet B.T., men først nogle måneder senere, den 7. november samme år, dukker Ping op. I begyndelsen var han kun en rigtig pingvin, men efterhånden udvikler han sig til en egentlig figur med jakke og bowlerhat. På denne måde bliver Storm P. den, der først indfører det påklædte dyr i tegneserien.

I dag er det jo almindeligt. Hvem ville vel kunne kende Anders And uden sin sømandstrøje, eller Rasmus Klump uden tophue og selerbukser.

Også Peter Vimmelskift ændrede sig lidt i årenes løb; iøvrigt var det en af Storm P.s venner, der gav Peter navnet Vimmelskift. Han syntes, at figurens store, firkantede næse lignede et vim-melskift, altså et gammelt træborsving, og navnet blev hængende.

Tilbage til den lille overall og dens figurer, hvor man netop kan se, at de stammer fra seriens første tid. Ping har stadigvæk det spidse pingvinnæb, og figuren har ikke fået sin endelige udformning endnu. Sammenholdt med de medfølgende oplysninger om, at tøjet er fra begyndelsen af 1920'erne, passer det hele jo nydeligt sammen. Her er et eksempel på tegneseriefigurer, der var så populære, at de blev trykt på stof, der skulle sys tøj af til børnene.

Stoftryk er iøvrigt kendt langt tilbage i tiden. Her i landet forsøgte en farver, *Nicolai Christian Wiborg*, sig med de første tryk på uldklæde allerede i 1784. Problemet dengang var dog at få farverne til at holde.

Det kunne være spændende at få at vide, om nogle af læserne ligger inde med oplysninger om trykte stoffer fra ældre tid, allerhelst med figurer som på den lille overall. Får museet hen-

vendelser herom, vil vi vende tilbage til emnet i en senere udgave af bladet.

Birgit Nilaus

Litteratur:

Vibeke Stybe: *Fra billedark til billedbog*. Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, Kbhvn. 1983.

SET OG SKET

Julestuen en succes

Museets traditionsrige julestue tiltrak igen mange besøgende. Ialt 280 gæster sørgede for, at det blev et rekordstort besøg.

Der blev støbt utallige tinfigurer i mange udformninger, de gammeldags marcipangrise blev helt udsolgt, og de to museumsboder med blandt andet klippeark, kandis og bolcher, havde også meget stor søgning.

Den gamle julenisse fra Lichts forretning i Hillerød trak kaffemøllen hele dagen og vakte genkendelsens glæde og beundring hos både ældre og unge.

Dagens indsats af de mange frivillige medarbejdere gav museet et pænt overskud på 3910 kr. Fra Folkemuseet siger vi tak for besøget og ser frem til et gensyn til næste jul.

Kommende arrangementer

På vej - til marked i Hillerød

Sommerens særudstilling på Sophienborg i 1992 omhandler tidligere tiders markeder og torvehandel i Hillerød, samt de bønder, købmænd og håndværkere, som solgte deres produkter i byen.

Temaet *På Vej* er et fællesprojekt for museerne her i amtet og omfatter en plakatserie, udstillingsbrochure og årbog fra Frederiksborg Amts historiske Samfund.

Nordsjællandsk Folkemuseums udstilling skal også ses i lyset af, at det i år er 150 år siden, at den nu forsvundne markedsplads i Slangstrupsgade blev anlagt. Desuden åbner i år det store butikscenter i Hillerød, vor tids markedsplads. Ikke nok med det, men også det "nye" Kræmmermarked har jubilæum i år, nemlig 10 år. Udstillingen på Sophienborg åbner til juni og vises frem til september 1992.

Hostrupscenen i Hillerød

Nordsjællandsk Folkemuseum var i efteråret aktiv deltager i oprettelsen af "Hostrupscenen i Hillerød".

Foreningens formål er at gennemføre et historisk egnesspil om digteren og Hillerødpræsten Jens Chr. Hostrup. Stykket bliver skrevet af vor tids digterpræst Johannes Møllehave og får premiere til august 1992. Folkemuseet havde i 1990 en lille særudstilling om Hostrup, ligesom museets Hostrupsamling blev beskrevet i NoMus nr. 2, 1990 og præstegården i nr. 2, 1991.

Bogtilbud "Kulsvierlandet"

Nordsjælland er Kulsvierlandet. Her har kulsviere brændt trækul siden oldtiden og frem til 1940'erne. Kulsviiding var ofte et bierhverv for egnens bønder og husmænd. De fældede og samlede træ, som de brændte i miler i et par døgn, hvorefter trækullene var klar til brug. Trækul blev anvendt af mange håndværkere og i kongehusets og borgerskabets husholdninger.

Kulsviernes arbejde var hårdt og beskidt. Tyveri af brænde, krybskytteri druk, slagsmål og væddeløbskørsel til København, hvor en stor del af trækullene blev solgt, har givet mange historier. Mange nordsjællændere fortæller også, ikke uden en vis stolthed, at de har kulsvierblod i årerne.

Bogen prøver at gå bag historierne for at komme så tæt på kulsviernes liv som muligt. Der er artikler om forfatteren Georg Nordkild og maleren Poul Bille-Holst, som begge har skildret kulsvierne.

Bogen er på 119 sider med illustrationer og træsnit af Anne Marie Mejlholm. Redaktør Poul Vestergaard. Udgiven i 1987 af "Kulsvierprojektet".

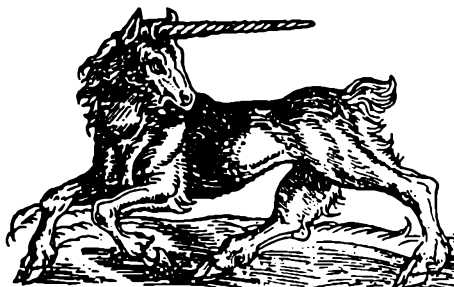
Museumsforeningens medlemmer kan få bogen til særpris på 79 kr. (ordinær pris 178 kr.). Henvendelse til museet.

FB

Generalforsamling

Herved indkaldes til ordinær generalforsamling i Nordsjællandsk Museumsforening torsdag den 27. febr. 1992 kl. 19.30 i Museet, Helsingørsgade 65 i Hillerød med følgende dagsorden:

1. Valg af dirigent.
 2. Formanden og museumslederen aflægger beretning.
 3. Kassereren fremlægger det reviderede regnskab til godkendelse.
 4. Fremlæggelse af budget for 1992 og fastsættelse af kontingent.
 5. Indkomne forslag. Bestyrelsen fremlægger forslag til nye vedtægter til godkendelse (Forslaget er fremlagt og kan rekvireres på Museet).
 6. Valg af bestyrelsesmedlemmer. *Bent Christoffersen, Ole Jørgensen og Ole Nilas* er på valg og villige til genvalg. *Mogens Tving Jensen* vil gerne udtræde på grund af andet museumsarbejde. Bestyrelsen foreslår nyvalg af *Peter Plambeck*.
 7. Eventuelt.
- Forslag, der ønskes behandlet på generalforsamlingen, skal i henhold til vedtægterne være formanden *H. J. Clementsen, Gadeledsvej 11, 3400 Hillerød* i hænde senest 8 dage før generalforsamlingen.
 - Museumsinspektør *Steffen Stummann Hansen* vil efter generalforsamlingen fortælle om De nyeste arkæologiske fund i Nordsjælland.

Unibank

Sammen er vi bedst